

Idealny zbieg czynów karalnych w prawie karnym skarbowym

Przejdź do produktu na www.ksiegarnia.beck.pl

Wstęp

Tak zwany „idealny zbieg czynów karalnych”, określany niekiedy jako „idealny zbieg przestępstw” czy po prostu „idealny zbieg” – jak się niekiedy wskazuje w piśmiennictwie – stanowi w prawie karnym skarbowym konstrukcję tradycyjną, swoistą i typową dla tej gałęzi prawa represyjnego¹, obecnie uregulowaną przede wszystkim w art. 8 KKS. Jako jeden z trzech ustawowych modeli służących rozstrzygnięciu sytuacji rzeczywistego zbiegu przepisów karnych wywiera poważny wpływ na kształt odpowiedzialności karnej. Jakkolwiek idealny zbieg czynów karalnych funkcjonuje w obrębie polskiej karnistyki od ponad wieku, wciąż należy do kategorii najbardziej spornych zagadnień w nauce prawa karnego². Uwikłany jest bowiem w skomplikowane zagadnienia materialnoprawne i proceduralne, sprzyjające niejednolitości poglądów teoretycznych, zaś w ostatnim czasie – także różnorodności orzecznictwa, które jest oparte na skrajnie odmiennych założeniach teoretycznych i dogmatycznych. Trudno w takim stanie rzeczy uznać, że został on dostatecznie opracowany od strony teoretycznej i dogmatycznej, a stosowanie go w praktyce wymiaru sprawiedliwości nie budzi wątpliwości.

Sformułowanie „idealny zbieg czynów karalnych” nie pojawia się w języku prawnym, co jest, jak się wydaje, jednym z powodów, dla którego do tej pory nie jest do końca jasne, jak właściwie powinno się określać przedmiot regulacji art. 8 KKS (ściśle: skutek jej zastosowania). Konstrukcja ta stanowi przedmiot stosunkowo nielicznych teoretycznych rozważań. Nie doczekała się również szerszego opracowania, w którym zostałyby omówiona całościowo, a przy tym odrębnie od innych konstrukcji służących rozstrzygnięciu sytuacji rzeczywistego zbiegu przepisów. Takim opracowaniem z pewnością nie jest również niniejsza monografia, choć podstawowym założeniem, jakie legło

¹ P. Kardas, w: P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, Kodeks karny skarbowy. Komentarz, Warszawa 2017, s. 166.

² W polskim piśmiennictwie karnistycznym pierwszą, wnikliwą analizę teoretyczną i dogmatyczną idealnego zbiegu czynów karalnych przypisuje się J. Makarewiczowi, który w wydanej w 1897 r. pracy „Idealny zbieg przestępstw w ustawie karnej austriackiej?: studium krytyczne” poddał omawianą konstrukcję szerokiej krytyce. W kolejnych latach trudno poszukiwać jakichś szerszych opracowań poświęconych tej tematyce, zaś sam idealny zbieg czynów karalnych (niegdyś określany jako „idealny zbieg przestępstw”) był omawiany raczej w aspekcie porównawczym z innymi instytucjami służącymi rozstrzygnięciu sytuacji rzeczywistego zbiegu przepisów ustawy – eliminacyjnego zbiegu przepisów oraz kumulatywnego zbiegu przepisów. Nie powinno jednak umknąć uwadze, że w komentarzach do kolejnych aktów normatywnych przewidujących przedmiotową konstrukcję, ich autorzy – mniej lub bardziej szczegółowo – odnosili się do konkretnych przepisów ją regulujących.

u jej podstaw, jest omówienie – subiektywnie wybranych – najważniejszych zagadnień związanych z tą konstrukcją i – przynajmniej częściowo – w zakresie, jaki do tej pory nie był prezentowany w piśmiennictwie.

Pierwszy rozdział pracy poświęcony został charakterystyce przednormatywnej (ontologicznej) podstawy odpowiedzialności karnej, co stanowić będzie fundament dla dalszych rozważań. Ta część pracy wydaje się o tyle niezbędna, że – jak to ujął przed laty W. Wolter – „(...) wszystkim rozważaniom na temat zbiegu, obojętnie czy przyjmuje się następnie zbieg idealny, a więc wielość przestępstw, czy zbieg przepisów ustawy, a więc jedno przestępstwo, wspólne jest to, iż jako punkt wyjścia służy fakt, że jeden czyn podpada pod kilka przepisów ustawy karnej”³. Podstawową zatem przesłanką do zastosowania konstrukcji idealnego zbiegu czynów karalnych jest stwierdzenie, że mamy do czynienia z jakimś faktycznie istniejącym obiektem, stanowiącym przednormatywną podstawę odpowiedzialności karnej.

W tej części pracy przedstawione zostaną koncepcje czynu, a nadto poglądy na temat pełnionych przez czyn funkcji w prawie karnym. Omówione zostaną rozbieżności w zakresie pojmowania obiektu prawnokarnego wartościowania – w tym zakresie istnieją dwa przeciwstawne stanowiska. Część przedstawicieli doktryny prawa karnego opowiada się za przyjęciem, iż to czyn stanowi wspomniany obiekt. Pogląd przeciwstawny opiera się na założeniu, że obiektem tym jest ludzkie zachowanie. Rozważania prowadzone będą w kierunku stwierdzenia, **czy z perspektywy rzeczywistego zbiegu przepisów i wyboru właściwego modelu służącego do jego rozstrzygnięcia, kluczowe znaczenie ma opowiedzenie się za którymś z przeciwstawnych stanowisk odnośnie do tego, co stanowi obiekt prawnokarnego wartościowania.** Jedną z pierwszych tez, jaka zostanie postawiona, a następnie zweryfikowana, jest stwierdzenie, że **niezależnie od tego, czy uznamy, że przednormatywną podstawą odpowiedzialności karnej jest czyn albo ludzkie zachowanie, poszukiwać będziemy tych samych kryteriów tożsamości takiego obiektu (fragmentu ludzkiej aktywności).** Będzie wówczas mowa o tożsamości czynu albo o tożsamości ludzkiego zachowania. Poszukiwanie kryteriów wyznaczania granic tego obiektu w każdym z przypadków napotykać będzie te same trudności. W tym zakresie przedstawione zostaną różnorodne poglądy prezentowane w piśmiennictwie i judykaturze odnośnie do kryteriów wyznaczania tożsamości czynu, zarówno w aspekcie materialnoprawnym, jak i procesowym. Wstępną tezę postawioną w tym zakresie sprowadza się do założenia, że **nie jest możliwe ustalenie *in abstracto* zamkniętego katalogu kryteriów służących do wyznaczenia tożsamości czynu, bowiem dopiero analiza poszczególnych znamion typów czynów zabronionych umożliwia *in concreto* wskazanie tych kryteriów.** Z uwagi na to, że w obszarze zbiegu przepisów, ze wszystkich zagadnień związanych z problematyką czynu, największe znaczenia ma kwestia jego tożsamości, ze względu na temat pracy, w zasadzie wyłącznie w tej perspektywie prowadzona będzie analiza. Poza obszarem rozważań pozostaną więc zagadnienia dowolności i zewnętrżności czynu, zaniechania, wpływu określonego uję-

³ W. Wolter, *Kumulatywny zbieg przepisów ustawy*, Warszawa 1960, s. 32.

cia czynu na dogmatyczną strukturę przestępstwa, bowiem ich pełne, a nie wybiórcze uwzględnienie wymagałoby odrębnego opracowania.

W rozdziale II dokonana zostanie charakterystyka zbiegu przepisów w prawie karnym. Analiza prowadzona w tym zakresie ma na celu usystematyzowanie różnorodnych pojęć funkcjonujących w piśmiennictwie i judykaturze, których niekonsekwentne i zamienne stosowanie budzi swoisty zamęt terminologiczny. Spora część rozważań w tej części pracy poświęcona zostanie problematyce tzw. reguł wyłączania wielości ocen, określanych niekiedy mianem reguł kolizyjnych czy pozaustawowych dyrektyw kolizyjnych. Służą one do redukcji ocen prawnych w razie nadmiaru informacji normatywnej całkowicie zbędnej dla osiągnięcia celów postępowania. W ramach prowadzonej analizy omówione zostaną poszczególne reguły wyłączania wielości ocen – na podstawie dorobku doktryny prawa karnego ze szczególnym uwzględnieniem prac *A. Spotowskiego*, *W. Woltera*, a także współczesnych autorów, w tym przede wszystkim *P. Kardasa* czy *W. Wróbla*. Przybliżone zostaną również poglądy co do dopuszczalności stosowania tych reguł w przypadku tzw. wewnętrznego i zewnętrznego zbiegu przepisów. Nadto przedstawiony zostanie własny podział zbiegów, na który zasadniczy wpływ ma przyjęty w niniejszej pracy charakter i status poszczególnych reguł wyłączania wielości ocen. Celem prowadzonej w tym rozdziale analizy jest wykazanie – wbrew pogładowi dominującemu w aktualnym orzecznictwie SN – że **idealny zbieg czynów karalnych jest konstrukcją równorzędną do eliminacyjnego zbiegu przepisów i kumulatywnego zbiegu przepisów**. Jedną z zasadniczych tez przyjętych w tej części opiera się na stwierdzeniu, że **próba zastosowania reguł wyłączania wielości ocen w razie wyczerpywania przez czyn sprawcy kilku przepisów ustawy, powinna poprzedzać posłużenie się wszystkimi trzema konstrukcjami służącymi rozstrzygnięciu sytuacji rzeczywistego zbiegu przepisów – kumulatywnego zbiegu przepisów, eliminacyjnego zbiegu przepisów i idealnego zbiegu czynów karalnych**.

W rozdziale III monografii zostaną omówione wszystkie regulacje odnoszące się do idealnego zbiegu czynów karalnych, które poprzedzały obowiązujący aktualnie art. 8 KKS, począwszy od KSU26, a kończąc na KSU. Przeprowadzona analiza, mająca ze swej istoty historyczny wymiar, ma na celu przede wszystkim ukazanie racji, jakie legły u podstaw przyjęcia tej konstrukcji w prawie karnym skarbowym, pomimo że równolegle funkcjonowały w obrębie szeroko rozumianego prawa karnego konstrukcje eliminacyjnego zbiegu przepisów oraz kumulatywnego zbiegu przepisów. Być może prowadzone w tym miejscu rozważania pozwolą odpowiedzieć na zasadnicze pytanie, **czy nadal istnieją dostateczne powody do utrzymywania tej konstrukcji w prawie karnym skarbowym**. Ponadto w tej części pracy zostanie omówiona – przynajmniej w najważniejszym zakresie – konstrukcja idealnego zbiegu czynów karalnych w prawie wykroczeń, uregulowana w art. 10 KW. Pozwoli to na późniejsze porównanie regulacji zawartych w art. 8 KKS i w art. 10 KW, i być może, na formułowanie pewnych argumentów w zakresie, co już w tym miejscu zaznaczyć trzeba, nieidentycznego unormowania idealnego zbiegu czynów karalnych w tych dwóch gałęziach prawa represyjnego.

Zasadniczy fragment monografii stanowić będzie rozdział IV, który w pełni poświęcony zostanie regulacji z art. 8 KKS. Przedstawione zostaną uwagi ogólne i szczegółowe, odnoszące się między innymi do problematyki stosowania reguł wyłączenia wielości ocen, nawiązujące do rozważań z rozdziału II. W tym miejscu dokonana zostanie analiza konkretnych orzeczeń SN i sądów powszechnych w zakresie art. 8 KKS oraz stosowania go w szczególności w ramach zbiegu dwóch grup przepisów określających czyny karalne: art. 286 § 1 KK i art. 76 KKS oraz art. 271 KK (art. 271a KK) i art. 62 § 2 KKS. Ponadto w tym rozdziale omówiona zostanie kwestia konstruowania zarzutów i formułowania opisu czynu w razie przyjęcia idealnego zbiegu czynów karalnych.

W ramach rozważań szczegółowych wskazać przede wszystkim należy na kwestię wymierzania i wykonania środków prawnokarnej reakcji w razie zastosowania konstrukcji z art. 8 KKS. W tym zakresie zostanie omówiona **problematyka oceny stopnia społecznej szkodliwości idealnie zbiegających się czynów karalnych oraz zagadnienie przypisywalności winy, z uwzględnieniem odmiennego ukształtowania na gruncie KKS oraz KK okoliczności wyłączających winę**. W dalszej kolejności poruszona zostanie kwestia wymierzania kar i środków karnych oraz związanych z tym trudności i wątpliwości, jak chociażby stosowanie instytucji związanych z nadzwyczajnym złagodzeniem kary. Kolejno omówiony zostanie sposób wykonywania kar i innych środków prawnokarnej reakcji w dwóch sytuacjach: orzekania za idealnie zbiegające się czyny karalne w jednym lub – sekwencyjnie – w co najmniej dwóch postępowaniach, a także sporna w piśmiennictwie problematyka wymierzania kary grzywny na podstawie art. 8 § 2 i 3 KKS. W tym rozdziale zostanie również omówiona skomplikowana **kwestia związana z trzema idealnie zbiegającymi się czynami karalnymi, a zatem taką sytuacją, gdy jeden czyn podpadać będzie pod przepisy typizujące przestępstwo pospolite, przestępstwo skarbowe lub wykroczenie skarbowe oraz wykroczenie pospolite**. Przedstawione zostaną komplikacje wyłaniające się wówczas na płaszczyźnie wymiaru i wykonania kary. W tym zakresie idealny zbieg czynów karalnych w zasadzie do tej pory nie był omawiany w piśmiennictwie. Wskazywano jedynie, że taka postać zbiegu *de lege lata* jest możliwa, przy czym czyniono to bez szerszej analizy tej sytuacji. Tę część pracy zakończą rozważania odnośnie do postaci zbiegu przepisów typizujących tzw. przestępstwa fakturowe w stanie prawnym po 1.3.2017 r., kiedy weszły w życie nowe przepisy, w tym art. 271a KK. Przeanalizowana zostanie relacja zachodząca między wskazanym przepisem a art. 62 § 2 KKS, typizującym fałszerstwo intelektualne w fakturze na gruncie KKS.

Kolejny, V rozdział monografii poświęcony zostanie problematyce idealnego zbiegu czynów karalnych w kontekście zasady *ne bis in idem*. W piśmiennictwie nierzadko pojawiają się wypowiedzi wskazujące na to, że regulacja określona w art. 8 KKS pozostaje w sprzeczności z konwencyjną i konstytucyjną zasadą *ne bis in idem*. W tym miejscu dokonana zostanie, z uwzględnieniem orzecznictwa ETPC, analiza pojęcia *idem* w ramach następujących jego ujęć: *idem factum*, *idem crimen* oraz trzeciego, zawierającego elementy dwóch poprzednich. Podstawowym celem prowadzonych w tym miejscu rozważań jest **próba rozstrzygnięcia czy przepis art. 8 § 1 KKS – mający**

wszak charakter materialnoprawny – stoi w sprzeczności z zasadą *ne bis in idem*, a jeśli nie – czy stanowi od niej wyjątek, czy też modyfikuje ją w jakimś zakresie. W dalszej części pracy prowadzone będą rozważania odnośnie do konstrukcji idealnego zbiegu czynów karalnych w kontekście negatywnych przesłanek procesowych określonych w art. 17 § 1 pkt 7 KPK, przede wszystkim w celu udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy **prawomocne osądzenie jednego z idealnie zbiegających się czynów karalnych rodzi stan powagi rzeczy osądzonej rozciągającej się na inny z idealnie zbiegających się czynów karalnych, powodując niemożność późniejszego procedowania w przedmiocie drugiego z nich**. Pomocne w udzieleniu odpowiedzi na tak postawione pytanie będzie ustalenie, **co stanowi przedmiot procesu w razie stwierdzenia, że zachodzą przesłanki do zastosowania konstrukcji opisanej w art. 8 KKS**. Rozdział V zakończą uwagi poświęcone nowemu przepisowi art. 10a § 1 KW, omówionemu w kontekście zasady *ne bis in idem*.

Podsumowanie rozważań zawartych we wszystkich rozdziałach znajdzie się w ostatniej części pracy zatytułowanej Wnioski końcowe. W tym miejscu dokonana zostanie ocena zasadności utrzymywania w prawie karnym skarbowym instytucji idealnego zbiegu czynów karalnych, a także próba odpowiedzi na pytanie, **dlaczego w jednym systemie prawa represyjnego funkcjonują trzy odmienne modele – dwa oparte na zasadzie jedności przestępstwa nabudowanego na jednym czynie oraz jeden oparty na zasadzie wielości przestępstw nabudowanych na jednym czynie**. Postawiona zostanie teza, że **jeśli system prawa karnego ma być spójny i praktycznie funkcjonalny, powinien opierać się na jednolitej teoretycznej koncepcji czynu i przestępstwa**. Przytoczone zostaną również argumenty chociażby częściowo przemawiające za utrzymaniem tego specyficznego rozwiązania, wobec konieczności ochrony określonych dóbr prawnych. Wnioski zwięźczy propozycja odmiennego, aniżeli obecnie obowiązujący, normatywnego ukształtowania rzeczywistego zbiegu przepisów na styku prawa karnego powszechnego i prawa karnego skarbowego oraz prawa wykroczeń.

Niniejsza monografia stanowi nieznacznie tylko zmienioną wersję rozprawy doktorskiej, obronionej przeze mnie na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego 16.5.2019 r., której Promotorem był Pan Profesor *Jacek Gizek*. Chciałabym wyrazić moją wdzięczność za Jego nieocenioną pomoc i opiekę naukową, konstruktywne uwagi i liczne wskazówki. Niemniejście podziękowania kieruję także pod adresem Pana Doktora *Grzegorza Łabudy*, Promotora pomocniczego pracy, który służył mi pomocą, krytycznie niekiedy odnosząc się do proponowanych przeze mnie rozstrzygnięć, bez czego praca byłaby z pewnością uboższa. Dziękuję również szanownym Recenzentom pracy doktorskiej, Panom Profesorom *Leszkowi Wilkowi* oraz *Januszowi Raglewskiemu*, których merytoryczne i celne uwagi pozwoliły mi na nowo przemyśleć niektóre ze stawianych tez.

Praca uwzględnia stan prawny na dzień 1.4.2020 r.

Wrocław, lipiec 2020 r.

dr Katarzyna Piątkowska-Zagiczek

[Przejdź do księgarni →](#)